

18. Foma Akvynskiy 2006, *Summa teolohyy (Sum of theology)*. Otv. Red. Prof. N. Lobovytsa y kand. Fylos. Nauk Appolonova, AV; perev. Appolonova, AV, Moskva: yzd. Savyn S.A., Ch.1. Vopros 12, Razdel 6, 870 s.
19. Khoruzhyi, SS 2012, *Yssledovanyia po usykhastskoi tradytsyy: V 2t. (Research on the hesychast tradition: In 2 volumes)*, SPb.: Yzdatelstvo Russkoi khrystyanskoï humanyтарnoï akademyy, T.1. K fenomenolohyy askezy, 242 s.
20. Khrystokin, HV 2019, *Metodolohiia pravoslavnoi teolohii v yii paradyhmalnykh transformatsiiakh (Methodology of Orthodox theology in its paradigmatic transformations)*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupeniu doktora filosofii, NPU imeni M. P. Drahomanova, MON Ukrainy, Kyiv, 544 s.
21. Chornomorets, Yu 2011, 'Neobkhdnist piznannia tradytsii (Necessity of knowledge of tradition)'. *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*, № 15, Kyiv, 364 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.41(7-9)-11

УДК 241.1

РЕЛІГІЄЗНАВЧА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЧЕННЯ ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ ПРО МОРАЛЬ

RELIGIOUS CONCEPTUALIZATION OF THE TEACHINGS OF INNOKENTY GIEZEL ON MORALITY

О. В. Цісар

Актуальність теми дослідження. Інокентій Гізель належать до видатних українських церковних та культурних діячів середини XVII ст. Під керівництвом Інокентія Гізеля і з його благословення у друкарні Києво-Печерського монастиря вийшла низка важливих видань, які сприяли вдосконаленню церковного життя. Серед них виділяється об'ємний трактат щодо питань моральної теології "Мир з Богом чоловіку", який побачив світ 1669 р. До того ж, трактування враховувало тогочасні умови розвитку. Цей твір справив неабиякий вплив на українську богословську думку й українську культуру кінця XVII – початку XVIII століть. Філософсько-богословська праця "Мир з Богом чоловіку" вплинула і на Православну Церкву у східнослов'янському регіоні. З огляду на це розгляд трактату "Мир з Богом чоловіку" є важливим для вивчення української культури, зокрема богословської думки ранньомодерної періоду.

Постановка проблеми. Аналіз

Urgency of the research. Innokenty Gizel belongs to the prominent Ukrainian church and cultural figures of the middle of the 17th century. Under the leadership of Innokenty Gizel and with his blessing, the printing house of the Kyiv-Pechersk Monastery published a number of important publications that contributed to the improvement of church life. Among them, a voluminous treatise on issues of moral theology, «Peace with God to a Man», which was published in 1669, stands out. In addition, the interpretation took into account the conditions of development at that time. This work had a significant impact on Ukrainian theological thought and Ukrainian culture of the late 17th and early 18th centuries. The philosophical and theological work «Peace with God to a Man» also influenced the Orthodox Church in the Eastern Slavic region. In view of this, consideration of the treatise «Peace with God to a Husband» is important for the study of Ukrainian culture, in particular, the theological thought of the early modern period.

Target setting. The analysis of modern

сучасних наукових досліджень та розгляд узагальнених тлумачень стосовно релігієзнавчої концептуалізації вчення Інокентія Гізеля про мораль свідчить про недостатнє висвітлення її визначальних особливостей. Отже, таке дослідження є цілком закономірним, враховуючи ті зміни, які пов'язані з розвитком філософської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з перших робіт, де подано огляд творчості Інокентія Гізеля, стала книжка дослідника давньої української писемності Миколи Сумцова "Инокентий Гизель", що побачила світ 1884 р. у Києві. .

Певні кроки для "реабілітації" давньої київської ученості зробив Дмитро Чижевський – відомий дослідник української і російської філософії. Дмитру Чижевському належить праця "Український літературний барок. Нариси".

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний розгляд релігієзнавчої концептуалізації вчення Інокентія Гізеля "про мораль", зокрема трактування гріхів, їхніх обставин та спокути.

Виклад основного матеріалу. Інокентій Гізель відігравав помітну роль у культурних і релігійних рухах на українських землях у середині XVII ст. Однак життя і творчість цього церковного діяча, письменника, філософа й богослова тривалий час залишалася поза увагою дослідників. Те ж саме можна сказати про трактат "Мир з Богом чоловіку", виданого з благословення Інокентія Гізеля і під його редакцією.

Трактат "Мир з Богом чоловіку" варто розглядати як виклад релігійно-моральних норм, притаманних християнству. Під релігійною мораллю розуміємо сукупність понять та принципів, які обумовлені релігійним світобаченням. Релігійна мораль трактується як така, що має божественне походження. Однак її норми певним чином залежать від соціокультурних обставин. Саме це й обґрунтовується у трактаті "Мир з Богом чоловіку".

Особливо багато уваги приділено проблемам добра і зла, моральних чеснот

scientific research and consideration of generalized interpretations regarding the religious conceptualization of Innokenty Gizel's teaching on morality shows insufficient coverage of its defining features. Therefore, such a study is quite natural, taking into account the changes associated with the development of philosophical thought.

Actual scientific researches and issues analysis. One of the first works to provide an overview of Innokenty Gizel's work was the book «Innokenty Gizel» by Mykola Sumtsov, a researcher of ancient Ukrainian writing, published in 1884 in Kyiv.

Dmytro Chyzhevskiy, a well-known researcher of Ukrainian and Russian philosophy, took certain steps to «rehabilitate» ancient Kyiv scholarship. Dmytro Chyzhevsky is the author of the work «Ukrainian Literary Baroque».

The research objective. The purpose of the study is a comprehensive review of the religious conceptualization of Innokenty Gizel's teachings on morality, including the interpretation of sins, their circumstances, and atonement.

The statement of basic material. Innokenty Gizel played a prominent role in cultural and religious movements in Ukrainian lands in the middle of the 17th century. However, the life and work of this church figure, writer, philosopher and theologian remained out of the attention of researchers for a long time. The same can be said about the treatise «Peace with God to a Man», published with the blessing of Innokenty Gizel and under his editorship.

The treatise «Peace with God for a Man» should be considered as an exposition of religious and moral norms inherent in Christianity. By religious morality we mean a set of concepts and principles that are conditioned by a religious worldview. Religious morality is interpreted as having a divine origin. However, its norms depend in a certain way on socio-cultural circumstances. This is what is substantiated in the treatise «Peace with God to a Man».

A lot of attention is paid to the problems of good and evil, moral virtues and vices, sinfulness, as well as moral duty. Such an orientation was intended to expand the

і вад, гріховності, а також морального обов'язку. Така орієнтація мала на меті розширити коло культурних надбань, якими б могли скористатися православні. Як правило, дослідники розглядають трактат "Мир з Богом чоловіку" і загалом творчість Інокентія Гізеля в контексті культури українського Бароко.

У трактаті "Мир з Богом чоловіку" Інокентій Гізель дає широку класифікацію гріхів як моральних вад, які трактуються з богословського погляду. На передній план ставляться гріхи релігійного чи суто церковного характеру. Далі — гріхи, які стосуються світського життя, зокрема сімейних відносин, діяльності людей різних станів та професій.

Варто відзначити, що чітко розмежувати релігійну і світську складову в інтерпретації гріхів у трактаті "Мир з Богом чоловіку" загалом проблематично. Розглядаючи релігійні і церковні гріхи, Інокентій Гізель, попри звернення до Біблії і творів Отців Церкви, спирається на реалії життя тогочасної України. При аналізі універсальних (загальних) гріхів, апелює не лише до сучасних йому реалій, а й до церковної традиції, акцентує увагу на релігійних аспектах.

Інокентій Гізель виходив з того, що в основі суспільних відносин лежить сім'я. У трактаті "Мир з Богом чоловіку" приділено багато уваги саме сімейним гріхам. Надаючи перевагу патріархальній сім'ї, він усе ж виступав за гуманне ставлення чоловіків до жінок, за гармонійні моральні відносини. У трактаті приділено увагу дітям, їхньому вихованню, прищепленню їм добрих звичаїв, віри у Бога.

Головною суспільною силою у трактаті "Мир з Богом чоловіку" постає православне духовенство. Воно структуроване, поділене на архієреїв, ченців. Основну ж масу становить біле парафіяльне духовенство.

Інокентій Гізель добре знав життя українського православного духовенства, порушення і вади, притаманні його середовищу. При описі гріхів духовних осіб, він спирався переважно виходив сучасні йому реалії. Розумів, що

range of cultural assets that could be used by the Orthodox. As a rule, researchers consider the treatise «Peace with God to a Man» and the work of Innokenty Gisel in general in the context of Ukrainian Baroque culture.

In the treatise «Peace with God for a Man», Innokenty Gisel gives a broad classification of sins as moral defects, which are interpreted from a theological point of view. In the foreground are sins of a religious or purely ecclesiastical nature. Then there are sins that concern worldly life, in particular, family relationships, the activities of people of various statuses and professions.

It is worth noting that it is generally problematic to clearly distinguish the religious and secular components in the interpretation of sins in the treatise «Peace with God to a Husband». Considering religious and ecclesiastical sins, Innokenty Gisel, despite referring to the Bible and the works of the Fathers of the Church, relies on the realities of life in Ukraine at that time. When analyzing universal (common) sins, he appeals not only to his contemporary realities, but also to church tradition, and emphasizes religious aspects.

Innokenty Gisel assumed that the basis of social relations is the family. In the treatise «Peace with God for a Husband» a lot of attention is paid to family sins. Giving preference to the patriarchal family, he still advocated the humane attitude of men to women, for harmonious moral relations. The treatise pays attention to children, their upbringing, instilling in them good customs and faith in God.

The main social force in the treatise «Peace with God to a Man» is the Orthodox clergy. It is structured, divided into bishops and monks. The main mass is white parish clergy.

Innokenty Gisel knew well the life of the Ukrainian Orthodox clergy, the violations and defects inherent in its environment. When describing the sins of spiritual persons, he relied mainly on the realities of his time. I understood that the clergy, being influenced by trade and market relations, increasingly began to «serve mammon.»

Innokenty Gisel describes the sins of the worldly people separately for each condition. He draws attention to the fact that those in power treat their subjects humanely.

духовенство, зазнаючи впливу торговельно-ринкових відносин, усе частіше починає “служити мамоні”.

Гріхи світських людей Інокентій Гізель описує окремо по кожному стану. Він звертає увагу на те, щоб можновладці гуманно ставилися до своїх підданих. Представників соціальних низів закликає шанувати владу і своїх панів-господарів, не піднімати бунтів чи повстань.

Висновки з даного дослідження. Інокентій Гізель орієнтувався на модель соціально структурованого стабільного суспільства. Він розумів, що тодішній український соціум далеко не ідеальний, що представники різних соціальних станів, у т.ч. й духовенства, чинять протизаконні і часто аморальні дії. Причому люди, наділені владою і багатством, роблять це частіше і більше.

Тому Інокентій Гізель прагнув удосконалити церковне життя. Знайшов низку порушень у діяльності вищого духовенства, усунення яких зробило б діяльність Православної Церкви в Україні більш ефективною. Він наполягав на відповідальному виконанні своїх обов'язків з боку священнослужителів, намагався спрямувати у належне русло діяльність духівників, проповідників та ченців. Виконання пропонованих вимог Інокентія Гізеля до православного духовенства цілком відповідало духу конфесіоналізації.

Ключові слова: теологія (богослов'я), релігієзнавча концептуалізація, , релігійна мораль, гріхи, конфесіоналізація, бароко, ранньомодерний соціум.

He calls on the representatives of the social classes to respect the authorities and their masters, not to raise riots or uprisings.

Conclusions. Innokenty Gizel focused on the model of a socially structured stable society. He understood that the then Ukrainian society was far from ideal, that representatives of different social statuses, including and the clergy, commit illegal and often immoral actions. Moreover, people endowed with power and wealth do it more often and more.

That is why Innokenty Gizel sought to improve church life. I found a number of violations in the activity of the higher clergy, the elimination of which would make the activity of the Orthodox Church in Ukraine more effective. He insisted on the responsible performance of their duties by clergymen, tried to direct the activities of clergymen, preachers and monks in the proper direction. Fulfillment of Innokenty Gizel's proposed requirements to the Orthodox clergy fully corresponded to the spirit of confessionalization.

Keywords: *theology (theology), religious conceptualization, religious morality, sins, confessionalization, baroque, early modern society.*

Актуальність теми дослідження. Інокентій Гізель належать до видатних українських церковних та культурних діячів середини XVII ст. Він один з найактивніших учасників собору Київської православної митрополії 1640 р., на якому було прийнято “Катехізис” Православної Церкви й здійснено низку важливих кроків для реформування церковного життя. Учений-богослов один із перших почав викладати філософію у Києво-Могилянському колегіумі. Будучи тривалий час настоятелем Києво-Печерського монастиря, продовжив курс митрополита Петра Могили з удосконалення церковного життя у Київській православній митрополії.

Під керівництвом Інокентія Гізеля і з його благословення у друкарні Києво-Печерського монастиря вийшла низка важливих видань, які сприяли вдосконаленню церковного життя. Серед них виділяється об'ємний трактат щодо

питань моральної теології “Мир з Богом чоловіку”, який побачив світ 1669 р. Ця книга стала першим твором у Православній Церкві ранньомодерного періоду, де у різних аспектах тлумачилися питання релігійної моралі. До того ж, трактування враховувало тогочасні умови розвитку. Цей твір справив неабиякий вплив на українську богословську думку й українську культуру кінця XVII – початку XVIII століть. Філософсько-богословська праця “Мир з Богом чоловіку” вплинула і на Православну Церкву у східнослов'янському регіоні. З огляду на це розгляд трактату “Мир з Богом чоловіку” є важливим для вивчення української культури, зокрема богословської думки ранньомодерної періоду.

Попри те, що твір з'явився понад триста п'ятдесят років тому, його положення не втратили своєї актуальності, зокрема щодо трактувань окремих релігійно-моральних питань. Наприклад, обставин, за яких вчиняється гріх, трактувань десяти церковних заповідей (“заповідей Мойсея”) тощо. Вони і зараз можуть використовуватися православними богословами при розгляді релігійно-моральних і соціальних питань. Свідченням значущості трактату “Мир з Богом чоловіку” є його перевидання 2012 р. у перекладі українською мовою у зібранні творів Інокентія Гізеля.

Постановка проблеми. Аналіз сучасних наукових досліджень та розгляд узагальнених тлумачень стосовно релігієзнавчої концептуалізації вчення Інокентія Гізеля про мораль свідчить про недостатнє висвітлення її визначальних особливостей. Отже, таке дослідження є цілком закономірним, враховуючи ті зміни, які пов'язані з розвитком філософської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з перших робіт, де подано огляд творчості Інокентія Гізеля, стала книжка дослідника давньої української писемності Миколи Сумцова “Инокентий Гизель”, що побачила світ 1884 р. у Києві. Це порівняно невелика праця, у ній автор не заглиблювався в аналіз творів письменника. Автор репрезентував Інокентія Гізеля як одного з виразників київської ученості середини XVII ст., пов'язаної з діяльністю Києво-Могилянської академії. Ця вченість російськими й українськими дослідниками кінця XIX – початку XX ст. сприймалася як схоластична, така, що була відірвана від реальї життя. Звідси скептичне, а то й негативне сприйняття. Загалом, не був винятком з цього погляду й Микола Сумцов.

Певні кроки для “реабілітації” давньої київської ученості зробив Дмитро Чижевський – відомий дослідник української і російської філософії. Саме він започаткував думку, що в Україні XVII ст. під впливом Заходу у культурі, літературі зокрема, почав утверджуватися стиль Бароко. Для цього певні підстави, які визначалися характером (ментальністю) українців. Дмитру Чижевському належить праця “Український літературний барок. Нариси”. Щоправда, вона стосувалася здебільшого літератури XVIII ст., зокрема творчості Григорія Сковороди. Хронологічно творчість Інокентія Гізеля вписувалася в рамки українського Бароко. Однак на цього автора Дмитро Чижевський не звертав уваги. Навіть у своїй роботі “Нариси з історії філософії на Україні” він не згадає Інокентія Гізеля. Хоча, здавалось би, мав згадати. Адже Інокентій Гизель був одним із перших викладачів філософії Київського колегіуму і залишив після себе філософські праці.

Власне, “реабілітація” філософської думки в Києво-Могилянській академії відбулася, як не дивно, за радянських часів. У середині 60-х рр. XX ст. в Інституті філософії Академії наук Української РСР вдалося створити дослідницький осередок, що займався перекладом з латинської мови лекцій викладачів Києво-Могилянської академії. Наслідком цієї праці стала публікація творів Феофана

Прокоповича, Георгія Кониського, Стефана Яворського, Стефана Калиновського, Сильвестра Кулябки, Мануїла Козачинського, Йосифа Кононовича-Горбацького тощо. Були також видані деякі праці українських філософів кінця XVI – початку XVII ст. Результати досліджень постійно оприлюднювалися на сторінках журналу “Філософська думка”, у якому був спеціальний розділ “Філософія в Києво-Могилянській академії”.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний розгляд релігієзнавчої концептуалізації вчення Інокентія Гізеля “про моралу”, зокрема трактування гріхів, їхніх обставин та спокути.

Виклад основного матеріалу. Інокентій Гізель відіграв помітну роль у культурних і релігійних рухах на українських землях у середині XVII ст. Однак життя і творчість цього церковного діяча, письменника, філософа й богослова тривалий час залишалася поза увагою дослідників. Те ж саме можна сказати про трактат “Мир з Богом чоловіку”, виданого з благословення Інокентія Гізеля і під його редакцією.

Зазначена праця фактично була першою систематичною роботою з морального богослов'я в українському православ'ї. Головною мета цього твору — донести читачеві сутність етичного вчення християн, яке викладається на підставі з'ясування ставлення людини до Бога, власної душі й суспільства [6]. У всіх цих аспектах моральність пов'язується з побожністю та благочестям і розглядається невіддільно від критики негідних звичаїв та ненормальностей у тогочасному соціумі.

Трактат “Мир з Богом чоловіку” варто розглядати як виклад релігійно-моральних норм, притаманних християнству. Під релігійною мораллю розуміємо сукупність понять та принципів, які обумовлені релігійним світобаченням [5]. Релігійна мораль трактується як така, що має божественне походження. Однак її норми певним чином залежать від соціокультурних обставин. Саме це й обґрунтовується у трактаті “Мир з Богом чоловіку”.

Репрезентовані у трактаті норми релігійної моралі базуються не лише на біблійних заповідях, повчаннях Отців Церкви, творах християнської традиції, а й так чи інакше коригуються тогочасними українськими реаліями. У праці “Мир з Богом чоловіку” релігійно-моральні питання розглядаються через призму гріхів і їхньої спокути.

Особливо багато уваги приділено проблемам добра і зла, моральних чеснот і вад, гріховності, а також морального обов'язку. Така орієнтація мала на меті розширити коло культурних надбань, якими б могли скористатися православні. Як правило, дослідники розглядають трактат “Мир з Богом чоловіку” і загалом творчість Інокентія Гізеля в контексті культури українського Бароко.

Інокентій Гізель, який відіграв провідну роль у створенні релігійно-етичного трактату “Мир з Богом чоловіку”, належав до яскравих православних церковних діячів періоду конфесіоналізації. У його особі маємо інтелектуала, який намагався утвердити барокову культуру на українських землях, сприяючи взаємодії та синтезу східних та західних релігійно-філософських парадигм мислення [1].

Продовжуючи справи київського митрополита Петра Могили, він намагався упорядкувати церковне життя, посилити церковні структури в українському соціумі середини XVII ст. [14]. У тодішніх умовах, коли за українські землі йшла боротьба між православною Московією, католицькою Річчю Посполитою та мусульманськими Туреччиною та Кримським ханатом, Інокентій Гізель, захищаючи інтереси Київської митрополії, передусім Києво-Печерської

лаври, був зорієнтований на підтримку православної Московії, під контролем якої опинилася Лівобережна Україна. Звідси впливає москвофільство цього діяча, яке знайшло вияв у творах, зокрема у трактаті “Мир з Богом чоловіку” та “Синописі”, які були написані під його очільництвом. Водночас відстоюючи інтереси Київської митрополії, Інокентій Гізель домагався збереження її автономії, належав до противників підпорядкування Московському патріархату.

У трактаті “Мир з Богом чоловіку” Інокентій Гізель дає широку класифікацію гріхів як моральних вад, які трактуються з богословського погляду. На передній план ставляться гріхи релігійного чи суто церковного характеру [15]. Далі — гріхи, які стосуються світського життя, зокрема сімейних відносин, діяльності людей різних станів та професій.

Варто відзначити, що чітко розмежувати релігійну і світську складову в інтерпретації гріхів у трактаті “Мир з Богом чоловіку” загалом проблематично. Розглядаючи релігійні і церковні гріхи, Інокентій Гізель, попри звернення до Біблії і творів Отців Церкви, спирається на реалії життя тогочасної України [10]. При аналізі універсальних (загальних) гріхів, апелює не лише до сучасних йому реалій, а й до церковної традиції, акцентує увагу на релігійних аспектах.

Інокентій Гізель не абсолютизував гріхи як моральні порушення. Він зауважував, що соціальні обставини в окремих випадках примушують людину діяти гріховним чином. Але такі діяння не будуть гріхом, або пом’якшують його.

“Зняти” гріх можна через сповідь, покаяння і покуту. Розглядаючи питання сповіді і покути, чимало уваги приділяє психологічним питанням. Наголошує, що покаяльник мусить усвідомлювати, що причина гріха у ньому самому [2]. Священик же, який слухає сповідь і накладає покуту, має враховувати психологічні аспекти, визначати, чи вона є щирою, здійснювана без примусу, чи навпаки. Накладаючи покуту, він повинен знаходити “золоту середину” — не робити покуту надто важкою або надто легкою, уміти спрямувати думки покаяльника на правильний шлях виправлення [8]. Покаяння ж трактується не просто як сповідь, а глибоке усвідомлення неправильності гріховного вчинку і прагнення покаяльника більше не вчиняти таких гріховних дій.

До гріхів релігійного і церковного характеру, наведених у трактаті “Мир з Богом чоловіку”, в основному відносяться гріхи проти чеснот богословських, десяти церковних заповідей (заповідей Мойсея), десяти заповідей церковних, гріхи, що трапляються при здійсненні церковних таїнств, а також гріхи проти Духа Святого. Попри їхній релігійний характер, вони все ж мають фрагменти універсального (загального) характеру, тобто мають відношення як до священнослужителів, так і світських людей. До суто церковних гріхів належать передусім гріхи, що трапляються при здійсненні церковних таїнств [3]. Чимало універсальних моментів знаходимо у десяти церковних заповідях (декалогу Мойсея) — це заборона вбивств, крадіжок, лжесвідчень тощо.

Опис гріхів релігійного і церковного характеру (передусім гріхів проти десяти заповідей церковних), вказівки щодо їхнього розгрішення мали на меті конфесіоналізацію, максимальне залучення широких верств населення до церковного життя, посилення ролі Православної Церкви в українському соціумі [4].

До універсальних гріхів як моральних порушень, які наводяться у трактаті “Мир з Богом чоловіку”, відносяться сім смертних головних гріхів (гордість, зажерливість, нечистота, обжерство, заздрість, гнів та лінощі), а також гріхи, що волають до неба, і гріхи проти милосердних справ [13]. Найбільша увага звертається на сім смертних гріхів. У трактаті детально розбираються ці гріхи,

їхні прояви, а також наслідки (плоди).

При трактуванні гріхів універсального характеру Інокентій Гізель посилається на біблійні тексти, а також твори Отців Церкви [10]. Однак він звертається до українських реалій того часу, говорить про актуальні події і явища.

Інокентій Гізель постає як соціально відповідальний теоретик, виявляючи симпатії до бідняків, коли описує універсальні гріхи [11]. До того ж, часто дає зрозуміти, що чимало гріхів притаманні передусім багатим людям.

У трактаті “Мир з Богом чоловіку” змальовано картину українського соціуму ранньомодерного періоду.

Інокентій Гізель виходив з того, що в основі суспільних відносин лежить сім'я. У трактаті “Мир з Богом чоловіку” приділено багато уваги саме сімейним гріхам. Надаючи перевагу патріархальній сім'ї, він усе ж виступав за гуманне ставлення чоловіків до жінок, за гармонійні моральні відносини [12]. У трактаті приділено увагу дітям, їхньому вихованню, прищепленню їм добрих звичаїв, віри у Бога.

Головною суспільною силою у трактаті “Мир з Богом чоловіку” постає православне духовенство. Воно структуроване, поділене на архієреїв, ченців. Основну ж масу становить біле парафіяльне духовенство.

До елітарних верств населення в трактаті “Мир з Богом чоловіку” належать пани-землевласники, що керують своїми господарствами. Вони мають підданих, челядь, або ж рабів. Стан панів структурований. Так, у трактаті “Мир з Богом чоловіку” виокремлюються великі пани і просто пани [7].

Помітне місце у тодішньому українському соціумі, судячи з трактату “Мир з Богом чоловіку”, займало місто. У містах і містечках до повстання під проводом Богдана Хмельницького проживало трохи менше половини усього населення. Інокентій Гізель веде мову про різні категорії містян, а саме: про купців, ремісників, суддів, судових писарів, лікарів, аптекарів тощо.

В окрему групу у трактаті “Мир з Богом чоловіку” виділяються воїни і близькі до них охоронці кордонів та збирачів податків (мита). В Україні того часу велися безперервні війни, тому населенню доводилося часто стикатися з військовими людьми.

Інокентій Гізель добре знав життя українського православного духовенства, порушення і вади, притаманні його середовищу [13]. При описі гріхів духовних осіб, він спирався переважно виходив сучасні йому реалії. Розумів, що духовенство, зазнаючи впливу торгово-ринкових відносин, усе частіше починає “служити мамоні”.

Гріхи світських людей Інокентій Гізель описує окремо по кожному стану. Він звертає увагу на те, щоб можновладці гуманно ставилися до своїх підданих. Представників соціальних низів закликає шанувати владу і своїх панів-господарів, не піднімати бунтів чи повстань.

Висновки з даного дослідження. Інокентій Гізель орієнтувався на модель соціально структурованого стабільного суспільства. Він розумів, що тодішній український соціум далеко не ідеальний, що представники різних соціальних станів, у т.ч. й духовенства, чинять протизаконні і часто аморальні дії. Причому люди, наділені владою і багатством, роблять це частіше і більше.

Церква ж має виправляти таке становище, щоб суспільство стало більш моральним. Священнослужителі повинні знати гріхи, людей, наставляти їх відповідним чином, сповідувати і накладати на них покуту. Таким чином, мало б здійснюватися регулювання суспільних відносин.

Тому Інокентій Гізель прагнув удосконалити церковне життя. Знайшов низку порушень у діяльності вищого духовенства, усунення яких зробило б діяльність Православної Церкви в Україні більш ефективною. Він наполягав на відповідальному виконанні своїх обов'язків з боку священнослужителів, намагався спрямувати у належне русло діяльність духівників, проповідників та ченців. Виконання пропонованих вимог Інокентія Гізеля до православного духовенства цілком відповідало духу конфесіоналізації.

Моральні настанови, подані у трактаті “Мир з Богом чоловіку”, орієнтували на певний суспільний ідеал. Конструйоване на основі них суспільство назагал видається утопічним. Однак у “соціальної утопії” Інокентія Гізеля проступає прагнення унормувати суспільні відносини, зробити їх досконалішими.

Список використаних джерел:

1. Броджі Беркофф, Д 2010, “Мир з Богом чоловіку” як система моральної філософії, в кн. *Інокентій Гізель. Вибрані твори в 3-х томах*, Т. 3. Дослідження та матеріали, Київ-Львів, с. 103–132.
2. Буцьора, Я 2010, ‘До проблеми покаяння у трактаті “Мир з Богом чоловіку”: богословський аналіз’, в кн. *Інокентій Гізель. Вибрані твори в 3-х томах*. Т. 3. Дослідження та матеріали, Київ-Львів, С. 153–165.
3. Гізель, І 1169, *Мир с Богом чоловіку*. Київ, 704 с.
4. Гізель, І 2008, ‘Скарга царю Олексію Михайловичу на звірства московських ратних людей у Києві від 16 червня 1661 року’, в кн. *Україна: антологія пам'яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т.* Т. III, Київ, с. 281–283.
5. Гізель, І 2012, ‘Мир с Богом чоловіку, або Покаяння святе, що примиряє Богові людину’, в кн. *Інокентій Гізель. Вибрані твори в 3-х томах*, Т. 1, Книга 1, Київ-Львів, с. 55–475.
6. Горобець, В & Стратій, Я 2001, *Гізель Інокентій. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII-XVIII ст.*, Київ, с.168–170.
7. Довга, Л 2005, *Соціальна утопія Інокентія Гізеля. Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура*, Київ, с. 227–266.
8. Довга, Л 2006, “Зрада” у трактаті Інокентія Гізеля “мир з Богом людині”, *Соціум*, 6, с. 257–266.
9. Довга, Л 2010, ‘Наука про покуту в українських текстах XVII ст.’, в кн. *Інокентій Гізель. Вибрані твори в 3-х томах*, Т. 3. Дослідження та матеріали, Київ-Львів, с. 167–193.
10. Жуковський, А 1969, *Петро Могила й питання єдності церков*, Париж, 282 с.
11. Корзо, М 2010, “Мир з Богом людині” Інокентія Гізеля у контексті католицької моральної теології кінця XVI – першої половини XVII ст.’, в кн. *Інокентій Гізель. Вибрані твори в 3-х томах*. Т. 3. Дослідження та матеріали, Київ-Львів, с. 195–262.
12. Кралюк, П 1991, *Трактат Інокентія Гізеля “Мир з Богом людині” як джерело з історії вільнодумства. Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму і Реформації*, Київ, с. 183–193.
13. Нічик, В 1997, *Петро Могила в духовній історії України*, Київ, 328 с.
14. Яковенко, Н 2017, *У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Галатовського*, Київ, 704 с.
15. Яковенко, Н 2002, *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI– XVII ст.*, Київ: Критика, 416 с.

References:

1. Brodzhhi Berkoff, D 2010, “Myr z Bohom choloviku” yak systema moralnoi filosofii (“Peace with God to man” as a system of moral philosophy), v kn. *Inokentii Gizel. Vybrani tvory v 3-kh tomakh*, Т. 3. Doslidzhennia ta materialy, Kyiv-Lviv, s. 103–132.
2. Butsora, Ya 2010, ‘Do problemy pokaiannia u traktati “Myr z Bohom choloviku”:

- bohoslovskyi analiz (To the problem of repentance in the treatise «Peace with God to man»: theological analysis)', *v kn. Inokentii Gizel. Vybrani tvory v 3-kh tomakh*. T. 3. Doslidzhennia ta materialy, Kyiv-Lviv, S. 153–165.
3. Gizel, I 1169, *Myr s Bohom choloviku (Peace with God to man)*. Kyiv, 704 s.
  4. Gizel, I 2008, 'Skarha tsariu Oleksiuu Mykhailovychu na zvirstva moskovskykh ratnykh liudei u Kyievi vid 16 chervnia 1661 roku (Complaint to Tsar Alexei Mikhailovich about the atrocities of the Moscow warriors in Kiev on June 16, 1661)', *v kn. Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia, X-XX st.: u 10 t.* T. III, Kyiv, s. 281–283.
  5. Gizel, I 2012, 'Myr s Bohom choloviku, abo Pokaiannia sviate, shcho prymyriaie Bohovi liudynu (Peace with God to man, or holy repentance, which reconciles man to God)', *v kn. Inokentii Gizel. Vybrani tvory v 3-kh tomakh*, T. 1, Knyha 1, Kyiv-Lviv, s. 55–475.
  6. Horobets, V & Stratii, Ya 2001, *Gizel Inokentii. Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh. XVII-XVIII st. (Inokenty Gizel. Kyiv-Mohyla Academy in names. XVII-XVIII centuries)*, Kyiv, s.168–170.
  7. Dovha, L 2005, *Sotsialna utopiia Inokentii Gizelia. Ukraina XVII stolittia: suspilstvo, filosofii, kultura (Social utopia of Inokenty Gizel. Ukraine of the XVII century: society, philosophy, culture)*, Kyiv, s. 227–266.
  8. Dovha, L 2006, "Zrada" u traktati Inokentii Gizelia "myr z Bohom liudyni" ("Betrayal" in Inokenty Gizel's treatise "Peace with God to Man"), *Sotsium*, 6, s. 257–266.
  9. Dovha, L 2010, 'Nauka pro pokutu v ukrainskykh tekstakh XVII st. (The science of penance in the Ukrainian texts of the XVII century)', *v kn. Inokentii Gizel. Vybrani tvory v 3-kh tomakh*, T. 3. Doslidzhennia ta materialy, Kyiv-Lviv, s. 167–193.
  10. Zhukovskyi, A 1969, *Petro Mohyla y pytannia yednosti tserkov (Peter's Tomb and the question of the unity of churches)*, Paryzh, 282 s.
  11. Korzo, M 2010, "Myr z Bohom liudyni" Inokentii Gizelia u konteksti katolytskoi moralnoi teolohii kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st. ("Peace with God to Man" by Inokenty Gizel in the context of Catholic moral theology of the late XVI – first half of the XVII century)', *v kn. Inokentii Gizel. Vybrani tvory v 3-kh tomakh*, T. 3. Doslidzhennia ta materialy, Kyiv-Lviv, s. 195–262.
  12. Kraliuk, P 1991, *Traktat Inokentii Gizelia "Myr z Bohom liudyni" yak dzherelo z istorii vilnodumstva. Sekuliaryzatsiia dukhovnoho zhyttia na Ukraini v epokhu humanizmu i Reformatsii (Inokenty Gizel's treatise "Peace with God to man" as a source on the history of free thought. Secularization of spiritual life in Ukraine in the era of humanism and the Reformation)*, Kyiv, s. 183–193.
  13. Nichyk, V 1997, *Petro Mohyla v dukhovnii istorii Ukrainy (Petro Mohyla in the spiritual history of Ukraine)*, Kyiv, 328 s.
  14. Iakovenko, N 2017, *U poshukakh Novoho neba: Zhyttia i teksty Yoanykiia Galiatovskoho (In Search of the New Heaven: The Life and Texts of Ioaniki Galiatovsky)*, Kyiv, 704 s.
  15. Iakovenko, H 2002, *Paralelnyi svit. Doslidzhennia z istorii uiaven ta idei v Ukraini XVI–XVII st. (Parallel world. Studies on the history of perceptions and ideas in Ukraine of the 16th–17th centuries)*, Kyiv: Krytyka, 416 s.